

Bónis Ferenc

A Himnusz születése és másfél évszázada

A nemzeti himnusz – tanítja egy XX. századi zenei enciklopédia – olyan dal, ének vagy induló, mely egy nép együvé tartozásának tudatát, nemzeti és államisági érzését hivatott reprezentatív formában kifejezésre juttatni.¹ Majd hozzáteszi: „A monarchiák himnuszai többnyire az uralkodó vagy az uralkodóház iránti hűséget is erőteljesen hangsúlyozzák.”

A magyar Himnuszra – Kölcsey Ferenc versére és Erkel Ferenc muzsikájára – nagyon is illik a meghatározás első mondata, a második azonban semmiképp: e mű nem királyhymnus, hanem *nép-hymnus*.

Kölcsey 1823. január 22-én írt versének szellemi gyökerei mélyebbre hatolnak a XVIII–XIX. századi nemzeti hymnuszok világánál. A latin egyházi hymnus tudománya azt tartja, hogy „a korai kereszténység korában, nemritkán még a középkorban is, egyes esetekben akár napjainkig, a hymnus általában emelkedett hangú, vallásos vagy egyházi éneket jelent. A *hymnus*-kifejezés a IV. században már Dávid zsoltárait is magában foglalta. Alkalmazták továbbá zsoltárszerű alkotásokra is: bibliai vagy apokrif énekekre.”²

Kölcsey versének sokatmondó alcíme van: *A magyar nép zivataros századaiból*. Értelme – egyik értelme – akkor világosodik meg előttünk, ha melléállítjuk a mohácsi vész „zivataros századát” kutató irodalomtörténész szavait. „Soha akkora hányada a magyar írástudóknak nem foglalkozott versírás-

sal sem előbb, sem később, mint a XVI. század második és harmadik harmadában” – írja Schulek Tibor. „Egyrészt a reformáció évszázados beidegződéseket elsöprő vihara, új életértelmezése, a transzcendens kapcsolatok forradalmi jellegű átváltása, másrészt a török veszedelem feltartóztathatatlan térhódítása, pusztítása, harácsolása, rab-szolgaszedése a magyar vallásos líra addig nem tapasztalt virágzásához vezetett. – Kollektív nemzeti és egyéni bűnbánat, szívszaggató panasz, kapaszkodás a Biblia ígéreteibe, a zsoldároknak a magyar viszonyokra aktualizált parafrázisa e líra, amely gyakran már messze eltávolodik az eredeti szövegtől, több-kevesebb költői ihletéssel, de szinte mindig mély, őszinte meggyőződésből, eget ostromló hitből énekké válik.”³ A Himnusz költője, mint versének alcíme, de formája is tanúsítja: teljes tudatossággal kapcsolódott a XVI. századi magyar lírának az előbbieken jellemzett hagyományához: műve vallásos hitből fakadó könyörgés, melyben a bibliai nép helyére a magyar nép került, magyar bűn és magyar panasz, az isteni könyörületbe vetett hitnek magyar szava. Kecskeméti Vég Mihálynak, aki az 55. dicséretet „szörzé”, XIX. századi költő-testvére Kölcsey. De míg amaz a bibliai-történelmi párhuzam felfedezésének friss élményével hirdeti, hogy az ősi bibliai ige a *jelen* magyarságáé, addig Kölcsey, bölcs tudatossággal, a múltba helyezi látomásának történelmi színpadát. Korának magyar olvasója úgyis tudta: bárhol és bármikor „játszódik” is valamely történelmi mű, az mindig őt illeti, *itt* és *most*. Említette bár Kölcsey csupán

¹ Paul Nettl *Nationalhymnen* című cikke a *Musik in Geschichte und Gegenwart* című enciklopédia 9. kötetében, Kassel–Basel–London–New York 1961, 1274–1284. hasáb.

² Lásd Bruno Stäblein cikkét (*Hymnus. Der lateinische Hymnus*) fenti enciklopédia 6. kötetében, ugyanott 1957, 993–1018. hasáb.

³ Schulek Tibor kísérőtanulmánya *A keresztényi gyülekezetben való dicséretnek*, Várad, 1566 című faksimile-kiadványhoz (Bibliotheca Hungarica Antiqua IX, szerk. Varjas Béla), Budapest 1975, 9. lap.

a rabló mongolt, a töröktől vett rabigát, a magyart pusztító magyart: olvasója számára nem volt kétséges, hogy miféle rablót, milyen rabigát kell még a leírtakhoz hozzágondolnia. Ez az alcím *másik* üzenete.

Ahogy a költemény mondandója archaizáló, versformája is régies. De ismerősen csenghetett minden magyar fülében, az iskolázottéban csak úgy, akár a tanulatlanéban. Aki poézist tanult, a középkori vágáns-költészet legnépszerűbb képleteként emlékezett 7+6 szótagos sorpárjaira. A katolikus hívők e versforma latin nyelvű templomi példáit, a XVII. századtól kezdve hazai nyelvű népének-megfelelőit is ismerhették. A protestáns gyülekezetek tagjai, már a XVI. századi énekeskönyvek tanúsága szerint, magyar nyelvű templomi énekként tették a maguk szellemi kincsévé. A világi muzsikálás kereteiben, országszerte és számtalan dallamváltozatban, táncdallamként élt e ritmusforma a nép között; a tudomány, utólag, kanasztánc néven kategorizálta.

A *Himnusz* poétája más szálon is kötődött a hagyományhoz. Ez a szál egy „jeles nap”: az újév köszöntése (a vers január 22-i keletkezési dátuma valamely *újévi* élmény ihlető erejét valószínűsíti). Az újévköszöntés országszerte ismert népszokás, a Magyar Népzene Tárának II. kötete⁴ nem keve-

sebb, mint negyven dallam- és szövegváltozatát közli. Köztük első helyen Kodály 1916-os nagyszalontai gyűjtését, a *Himnuszban* oly fontos mondanivalót hordozó „víg esztendő” verbális variánsával:

Új esztendő, vígságszerző
mos' kezd újulni,
újulással, víg örömmel
mos' kezd hirdetni.

A református ünnepi fohászkodások között – amelyek Kölcsey költeményére hatással lehettek – két újévi is van: a 190. és a 191. ének.⁵ A két énekszöveg közül az első Vég Mihály korából való: az 1550 táján összeírt Batthyány-kódex őrizte meg. A másik, az 1766 és 1841 között élt Budai Ézsaiás 1806-ban közreadott munkája, már Kölcsey korának irodalmi terméke. Összehasonlító vizsgálatuk azzal az eredménnyel jár, hogy az azonos ritmúsú és rendeltetésű, azonos dallamra járó két ének lényegileg egy: hogy Budai Ézsaiás, korának nagy tiszteletben álló történettudósa és klasszika-filológusa, 1794-től a debreceni kollégium tanára, 1822-től a tiszántúli református egyházi közösség szuperintendense a XVIII–XIX. század fordulóján *kor-szerűsítette* a Batthyány-kódex „avítt” szövegét. Állítsuk egymás mellé a két énekszöveget:

Ez esztendőt megáldjad,
Ez esztendőt megáldjad,
Kegyelmedből, Úr Isten;
Bő zsírral ékesítsed,
Bő zsírral ékesítsed,
Te szent Jehova Isten;

Tégedet áldnak
Kik lakoznak a földnek színein;
És a puszta helyek is
Bőszéggel,
Halmok áhítozódnak
Víg kedvvel:
Boldog, kit magadnak választál,
Sionnak királya!

Ez esztendőt áldással,
Ez esztendőt áldással,
Koronázd meg, Úr Isten,
Hogy víg hálaadással,
Hogy víg hálaadással,
Dicsérje neved minden.

Tetőled jőnek
Kedves napjai az időnek;
Nyújts hát, kérünk, bőséget
Kezeddel,
Tőlünk a békességet
Ne vedd el;
De, midőn megtartod testünket,
Ne hagyd el lelkünket!

⁴ *Jeles napok*. Sajtó alá rendezte Kerényi György, Budapest 1953.

⁵ Ezeknek a Himnusszal való összefüggésére, Gaál Endre útmutatása nyomán, Böszörményi Ede 1979-ben írt kéz-

A Batthyány-kódex énekének legkorábbi ismert dallamát az 1744-es kolozsvári, az 1774-es és 1778-as debreceni énekeskönyv variánsai nyomán Csomasz Tóth Kálmán tette közzé.⁶

Kölcsey minden bizonnyal ismerte az ősi éneket – de hallania kellett az újabbat is (Himnusza a Budai szuperintendenssé választását követő első újév után íródott). Nem csupán 7+6 szótagos sorpárjai emlékeztetnek az ihlető két ének hetes kezdősoraira: „jó kedvvel, bőséggel” fordulatában is a XVI. századi vers „Bőséggel”, „Víg kedvvel” szavai visszhangoznak. Budai Ézsaiás kezdő soraival pedig érdemes tüzetesebben összevetnünk Kölcsey négy sorát:

‖ Ez esztendőt áldással, ‖
Koronázd meg, Úr Isten,
‖ Hogy víg hálaadással ‖
Dicsérje neved minden.
Tetőled jőnek
Kedves napjai az időnek,
Nyújts hát, kérünk, bőséget
Keziddel...

Bizonyára közelebb jutunk a költői képes beszéd megértéséhez, ha ismerjük a gondolat eredetét. Kölcsey, a *Himnusz* invokációjában és rekapitulációjában, bocsánatért fohászkodik a múlt és jövő bűneiért. Ennek az elnyerendő bűnbocsánatnak költői jelképe a „víg esztendő” – amely nem háromszázhatvanöt napig tart, hanem századokig, évezredekig. Ihletője azonban kétségkívül egy újköszöntő ének.

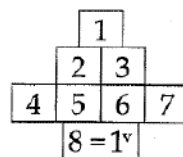
Nagyon is érthető, hogy a fentebb részletezett verbális analógiák a *Himnusznak* csak az első (és végső) strófáján mutathatók ki. Kölcsey oly módon modernizálta Budai Ézsaiás énekét, mint utóbbi a Batthyány-kódex sorait. Ezzel azonban még csak

önnön *kiindulási pontját* teremtette meg – mint ahogy a variációs zenemű szerzője elsőnek a témát határozza meg, és állítja műve élére. A *Himnusz* élén az újévi fohász a téma vagy mottó szerepét tölti be, amelyet a folytatás hatalmas ívű látomássá, „a’ múltat ‘s jövődöt” megelevenítő új históriás énekké fejleszt. Kölcsey eljárása e tekintetben a *Felszállott a páva*-verset író Adyéra és a kórusművet komponáló Kodályéra emlékeztet: kiindulópontja egy közismert vers (és versdallam), amelyre drámai variációs sort ír, hogy befejezésül újra felcsendítse a „köztulajdonú” témát. Micsoda folytonossága a magyar sorskérdések költészetének, Vég Mihálytól Adyig, a históriás énektől Kodályig!

Isten, áld meg a’ Magyart
Jó kedvvel, bőséggel...
Hozz rá víg esztendőt...

Nyújts feléje védő kart...

Kölcsey *Himnusza* – említettük – visszatérő forma. 1. és 8. strófája, az invokáció és a lényegében azonos tartalmú rekapituláció, Istent szólítja meg: hozzá könyörög áldásért. A 2. és 3. versszakot magában foglaló második rész Isten jótetteinek elsorolása: általa hazára talált, ételre és italra lelt a magyar, naggyá vált a nemzetek között. A harmadik rész (4–7. strófa) a bűnök megvallása: bűn és bűnhődés. A régi dicsőség képe itt azért villan fel, hogy kontraszthatásával mélyítse a tragikus jelenkép vigasztalanságát. E mélypontról emelkedik a vers a befejező strófa magasságába: Isten színe elé, „víg esztendőt” könyörögve. A versszakok és „jelenetek” képletében ábrázolva:

Vagyis: a második jelenet, strófáinak számát tekintve, kétszerese az elsőnek, a harmadik jelenet

íratos cikke hívja fel a figyelmet: *A Himnuszról*. Egy példányát a szerző volt szíves, Szenes László közvetítésével, e sorok írójának rendelkezésére bocsátani – ezúton mondok érte köszönetet. Lásd még Böszörményi Ede két további idevágó tanulmányát: *A Himnusz tegnap és ma, Confessio* 4/1978, 114–118. lap; *A Himnusz tanítása*, Debrecen 1994.

⁶ Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Régi magyar dallamok tára I. Budapest 1958, 176. szám.

kétszerese a másodiknak, a negyedik pedig, a drámai mélypont – vagy tetőpont – után, variált visszatérése az elsőnek. Mesteri forma, szimmetriának és aszimmetriának virtuóz kombinációjával.

Ahhoz persze, hogy Kölcsey költeménye, a szó teljes értelmében *néphimnusszá* legyen, az kellett, hogy a verssorokat szárnyára vegye a muzsika. Ehhez csaknem annyi idő pergett még le a XIX. század homokóráján, mint a századkezdettől a vers megírásáig: huszonegy esztendő. Akkor viszont, 1844-ben, nem kevesebb mint *tizenhárom* megzenésítése született Kölcsey *Himnuszának*. Tizenkét kísérlet – és egy remekmű: Erkel Ferenc kompozíciója.